

İren Dilara Kongaz

Dr. Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü,
İstanbul/Türkiye
Research Assist., İstanbul University/Faculty of Letters/Department of Slavic Languages and
Literatures, İstanbul/Türkiye

eposta: iren.ayas@istanbul.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9222-4807> - [RorID:https://ror.org/03a5qrr21](https://ror.org/03a5qrr21)

Atıf/Citation: Kongaz, İ. D. 2024. M.Y. Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/39, 77-91. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1393902>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	21.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	14.03.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.06.2024

M.Y. LERMONTOV'UN ŞİİRLERİNDE KAFKASYA İMGESİ

Öz

Belirli bir iktidar tarafından yönetilmeyen, farklı etnik kökenden halkların bir arada yaşadığı, güzel doğası, jeopolitik konumu, yer altı kaynakları ile Kafkasya, tarih boyunca Batılı devletlerin Doğu'ya olan sömürgeci yaklaşımında önemli bir mekan haline gelir. Sahip olduğu kültürel zenginliği ve maddi kaynakların bolluğu ile Batı ve Doğu devletlerinin olduğu kadar Rusya'nın da ilgisini çeker. Söz konusu ilgi politik çıkarların ötesine geçer, edebiyatçılar ve sanatçılar mistik, bilinmez, egzotik coğrafyanın etkisinde kalırlar, keşfetme arzusu ile Doğu'ya yani Kafkasya'ya yaklaşırlar. Kafkasya'ya olan bu yönelim Rus edebiyatında ve düşüncesinde oryantalizm çatısı altında ses getirmeye başlar. 19. yüzyılın ilk yarısı gerçekleşen Rusya-Kafkasya arasındaki savaşlar romantizmin ve oryantalizmin etkisiyle Rus edebiyatında A.S. Puşkin, A. Bestujev-Marlinski ve M. Yu. Lermontov gibi şairlerin Kafkasya temasını eserlerinde işlemelerine neden olur. Gerek Kafkasya'nın vahşi doğası gerek özgürlük seven, cesur halkı söz konusu şairler tarafından dönemin baskıcı Çarlık rejimine karşı "özgürlük" ideali arayışının sembolü olarak kullanılır. Çalışmamızda Lermontov'un hayatında ve yaratıcılığında önemli bir yere sahip olan Kafkasya'nın, şairin yaratıcılığına, felsefi düşüncelerine olan etkisi incelenecektir. Romantizmin etkisi altında betimlediği Kafkasya temalı şiirleri, dönemin popüler akımı oryantalizm çerçevesinde ve şairin Doğu ile ilgili sahip olduğu düşünceler bağlamında irdelenecektir. Aynı zamanda şairin Rus kimliğini Batı-Doğu medeniyetleri arasında nerede konumlandığı ile ilgili düşünceleri, "öteki" olarak görülen Kafkasya'ya karşı bakış açısı seçili şiirleri aracılığıyla betimleyici yöntemle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Lermontov, Kafkasya, Rus edebiyatı, Rus kimliği, Romantizm

THE IMAGE OF THE CAUCASUS IN M.Y. LERMONTOV'S POEMS

The Caucasus, which is not governed by a specific power, where people of different ethnic origins live together, with its beautiful nature, geopolitical location and underground resources, has become an important place in the colonial approach of Western States to the East throughout history. It attracts the attention of Russia as well as Western and Eastern States with its cultural richness and abundance of material resources. This interest goes beyond political interests; writers and artists are influenced by the mystical, unknown and exotic geography, and they approach the East, that is, the Caucasus, with the desire to explore. The Russia-Caucasus War, which took place in the first half of the 19th century, caused poets such as A.S. Pushkin, A. Bestujev-Marlinski and M. Yu. Lermontov in Russian literature to turn to the Caucasus theme in their works, in the context of the popularity of orientalism in that period. Both the wild nature of the Caucasus and its freedom-loving, brave people were used by these poets in their works as symbols of the search for the ideal of "freedom" against the oppressive Tsarist regime of the period. In our study, Lermontov's poems depicting the Caucasus, which has an important place in his life and creativity, under the influence of romanticism, will be examined in the context of the poet's thoughts about the East. At the same time, the poet's thoughts on where the Russian identity is located between Western and Eastern civilizations will be evaluated within the framework of his perspective on the Caucasus, which is seen as the "other".

Key Words: Lermontov, Caucasus, Russian literature, Russian identity, Romanticism

Giriş

Kafkasya, engebeli yolları, sıra dağları, dereleri, ormanları, manzarası, tarihi önemi, jeopolitik konumu, cesur ve özgür savaşçıları, gizemli, özgün ve farklı kültürel yapısı ile Rus edebiyatına konu edinilen önemli bir coğrafyadır. Kafkasya kimi zaman 18-19. yüzyıllarda oryantalist bir bakış açısı ile Doğu kimliği çerçevesinde değerlendirilmiş, kimi zaman ise Rus İmparatorluğunun bir uzantısı olarak görülmüştür. Rusya'da oryantalizmin gelişimi ile beraber egzotik, gizemli, keşfedilmesi gereken bir mekan olarak algılanan Doğu, Aydınlanma yüzyılıyla beraber bilimsel çalışmaların odak noktası haline gelmiş ve İncil'e dayanan efsanelerin yerini somut gerçekler almaya başlamıştır. Önceleri mistik, efsanevi hikayeler doğrultusunda bilinen Doğu'nun aslında medeniyetin beşiği olduğu gerçeği ile yüzleşilmiştir. Batı'da gelişen Doğu bilimleri, Rusya'da da ilerleme kaydeder, üniversitelerde kürsüler kurulurken, söz konusu araştırma alanında yayın yapan dergiler ortaya çıkar. Özellikle Rus hükümetinin 18. yüzyıldan itibaren Kafkasya'ya uyguladığı dış politika çerçevesinde Rus edebiyat ve tarih yazarları somut gerçeklerin dışında halkların özgür olması gerekliliği ile ilgili felsefi sorunlarla ilgilenmeye başlar.

Savaşın, kargaşanın, kederin, kayıpların yaşandığı Kafkasya, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Mihail Yureviç Lermontov, Aleksandr Aleksandroviç Bestujev-Marlinski gibi Rus şairleri tarafından askeri seferler ve sürgünler nedeniyle defalarca ziyaret edilmiş, şiirlere, poemalara ve romanlara konu edinmiştir. 19. yüzyılın önemli şairlerinden Lermontov için Kafkasya hem köklerinin bulunduğu hem de anavatanından ayrıldığı özgülük hissini

M.Y. Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi

soluduğu, yaratıcılığı için esin kaynağı olarak gördüğü bir mekan olarak benimsenmektedir. Nitekim çalışmamızda yazarın hem sürgün hem de askeri seferler nedeniyle bulunduğu, "öteki" kimlik olarak gördüğü Kafkasya'ya karşı hem oryantalist hem de sanatsal bakış açısı seçili şiirleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Şairin bir Doğu mekanı olarak gördüğü, farklı etnik gruplar ile tanışma fırsatı bulup, Rus kimliğine yabancı olan kültür ve gelenekleri gözlemlediği Kafkasya'ya karşı düşüncelerini irdelemek için tarihsel çerçevede Kafkasya-Rusya savaşlarına ve ilişkilerine değinmek faydalı olacaktır.

15. yüzyıldan itibaren Doğu ticaret yollarına sahip olan Kafkasya hem Doğulu hem de Avrupalı devletlerin ilgisini kendisine çeker. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Kafkasya, Ruslar tarafından tamamen işgal edildiği 1864 yılına kadar hem dini hem de politik çatışmaların merkezi haline gelir. Sınırlarını genişletmek, Doğu ticaret yollarına hakim olmak gibi amaçlar doğrultusunda Rusya, komşusu Kafkasya'yı kendi yönetimine dahil etmek için uzun yıllar mücadele verir. İran ve Osmanlı ile yapılan savaşlar sonucu Kafkasya'nın önemli bir bölgesini kendi topraklarına katan Rusya için özellikle 1801 yılında Gürcistan'ın işgali önemli bir dönüm noktası olur (Fadayev, 2005:34-36). Gürcistan'ın Hristiyanlaştırılması ile din birliği kurulur ve dağlı, Müslüman kabilelere karşı olan savaşta Rusya üstünlük elde etmeye başlar. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'nın Balkanlar ve Kafkasya üzerine gerçekleştirdiği seferler, Doğulu Devlet ile yaptığı savaşlar başarı ile sonuçlanır. 1820'li yılların sonunda Kafkasya bölgesindeki ilerleyişin son etabına girilir. Kuzey Kafkasya'nın işgaline kadar geçen süreç Rusya'yı en çok zorlayan dönemdir. Kafkasya'da yaşayan toplulukların liderlerini ikna ederek kendi himayesine almaya çalışan Rusya için Kuzey bölgesinin dağlık kesiminde yaşayan birbirinden farklı dil, mizaç, geleneklere sahip halkların üzerinde hakimiyet kurmak Rusya-Kafkasya savaşlarının en zorlu dönemlerinden biri haline gelir. Nitekim farklı etnik kökenden olan, özgürlük seven, isyankar, cesur, doğdukları toprakları canları pahasına savunan dağlı savaşçıların Şeyh Şamil'in önderliğinde "müridizm" adı altında birleşmeleri Rusya'ya karşı yapılan eylemlerin dini-politik bir görünüm kazanmasına neden olur (Orlov vd., 2011:218). 21 Temmuz 1864 tarihinde Şeyh Şamil ve destekçilerinin yenilmesi ile Kafkasya-Rusya savaşı resmi olarak sona eder ve Gürcistan ile beraber Kafkasya'nın Hristiyanlaştırma politikası ivme kazanarak devam eder.

Farklı etnik kökenden birçok halkın bir arada yaşadığı Kafkasya, savaş döneminde 19. yüzyıl Rus aydınlarının ve yazarlarının ilgi duymaya başladığı bir mekan haline gelir. Kafkasya'nın engebeli, dağlık coğrafyası ve özgürlüğün, cesaretin timsali olan dağlı halkı Rus şairlerinin dikkatini çeker. Söz konusu temanın popüler olmasının nedeni, Rus düşüncesinde ve edebiyatında oryantalist bakış açısının gelişmesi ve dönemin baskıcı Rus yönetiminin yarattığı boğucu atmosferin içinde kendini kapana kısılmış hisseden yazarların Kafkas dağlılarının mizacının ayrılmaz bir parçası olan "özgürlük" hissini duyumsamasıdır. 19. yüzyılın ilk yarısında Rus edebiyatının romantizm döneminde Puşkin'in kaleme aldığı "Kafkas Tutsağı" adlı poema söz konusu Kafkasya temasının popüler olmasında önemli bir

katkı sağlar. Eleştirmen Vissarion Belinski Kafkasya'nın canlı, parlak manzaralarının Rus şiirinde büyük bir etki yarattığını ileri sürer (Popov, 1954). Belinski, Puşkin'in yaratıcılığı sayesinde özgürlük düşüncesinin bir yansıması olan Kafkasya'nın aynı zamanda cesur hayaller ülkesi haline geldiğini vurgular (Popov, 1954). Eleştirmen uzun süredir Rusya ile kahramanca savaşan, kan döken Kafkas halkının ve Kafkasya'nın Puşkin'in şiirinin önemli bir parçası olduğunu söyler ve ekler: "*Puşkin'in şiirinin beşiği olan Kafkasya, daha sonra Lermontov'un şiirinin beşiği haline geldi*" (Popov, 1954). Yazın hayatında hayran olduğu Puşkin'in izinden giden Lermontov, köklerinin bulunduğu, hayranlık duyduğu Kafkasya coğrafyasını ve cesur, özgür halkını hem gündelik yaşam çerçevesinde hem de sosyo-politik koşullar bağlamında düz yazı, poema ve şiirlerinde betimler. Kendisini dönemin baskıcı Rus yönetimi altında kapana sıkışmış hisseden Lermontov, Kafkasya'nın hırçın doğasını, halkının baskıya karşı isyankar başkaldırışını hem kendi hem de ülkesinin karanlığını aydınlatmak için araç olarak yaratıcılığında kullanır.

Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi

Rus edebiyatında Kafkasya'ya olan eğilim 18. yüzyıl Aydınlanma döneminde Batı toplumlarında giderek artan Doğu'ya karşı merakın şekillendirdiği oryantalizm çatısı altında oluşur. Batı'nın Doğu'yu yönetilmesi gereken bir coğrafya olarak düşünmesi ile oryantalizmin oluştuğunu ileri süren düşünür Edward Said, 18. yüzyılda Doğu ile ilgili bilgilerin giderek artmasında sömürgeciliğin etkili olduğunu vurgular. Bilinmeyen Doğu coğrafyası Batılı düşünürlerin egzotik olarak tanımladığı söz konusu mekanın ve halkın kültürel birikimlerin anlaşılması amacıyla Doğu dillerine ve edebiyatına yakınlaşmanın yolunu açmıştır (Said, 2022:49). Söz konusu dönemde Rusya'nın Doğu'ya olan yaklaşımı Batı'nın anlayışı ekseninde biçimlenir ve Rus edebiyatının önemli isimlerinden Gavrila Derjavin ve Mihail Lomonosov gibi şairler şiirlerinde Doğu temasına yönelir. Rusya'nın Kafkasya ve Doğu politikalarından etkilenen yazarlar Türkler, Kabardeyler, Persler, Çerkezler ve Çeçenlerin etnik özelliklerini, geleneklerini eserlerinde işlemeye başlarlar (Bagration-Muhraneli, 2014:27). Lomonosov ve Derjavin, Kafkasya'yı sıradağları ve kudretli doğası ile Rusya'nın güneyinin dayanağı olarak görür. Söz konusu dönemde "vahşi", "karanlık" ve "kudretli" sıfatları ile nitelenen, şairlerin romantik duyguları ve hayranlık dolu sözleri ile betimlenen Kafkasya, 19. yüzyılın başında Gürcistan'ın Rusya'ya dahil edilmesiyle gerçekçi bir bakış açısıyla kaleme alınmaya başlar. Puşkin'in "Kafkas Tutsağı"nda (Kavkazskiy plennik) yansıttığı Kafkas motifleri ve Doğu'ya olan gerçekçi bakış açısı çağdaşları tarafından takip edilir (Djabrailova, 2016:82). Vasili Grigoryev, Vilhelm Karloviç Kyuhelbeker, Aleksandr Odoyevski gibi Dekabrist (Aralıkçı) şairler dönemin popüler edebiyat akımı romantizmin bir getirisi olan Rus milliyetçiliğinin değerlerini vurgulamak bağlamında Kafkasya'yı "öteki" kimlik olarak değerlendirirler. Ayrıca Kafkasya'nın halk yaratıcılığı, etnik özellikleri şairlerin etkilendikleri ve şiirlerine yansıttıkları motifler haline gelir. Doğu özellikle Dekabristler tarafından "öteki" topraklardan gelen fetihçilerin hainliği ve vahşiliği karşısında tezat olarak sunulur, aynı zamanda mevcut

M.Y. Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi

yönetime, toplum üzerindeki baskıcı atmosfere karşı protesto biçimi olarak ele alınır (Djabrailova, 2016:83). Rus edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni Grigori Gukovski 19. yüzyıl başında şiirde oryantalist tarzın özgürlük teması ile örtüşmeye başladığını belirtir: “Doğu’nun genel imgesi milletin zulme karşı mücadelesinin sloganı niteliğindedir” (Gukovski, 1965:259). Nitekim çalışmamızın konusunu oluşturan Lermontov’un şiirlerinde ele aldığı Kafkasya’ya yönelik düşüncelerini irdelemek için söz konusu dönemin özgürlük anlayışını da hesaba katmak gerekmektedir. Puşkin ve Dekabrist şairlerin Kafkasya’ya olan yaklaşımlarından ilham alan Lermontov ise Rusya’nın Kafkasya seferine katılan bir şair olarak söz konusu coğrafyayı ve halk yaşayışını çağdaşlarına göre daha gerçekçi ve objektif bir bakış açısıyla yansıtır. Aynı zamanda şairin Doğu edebiyatına ve kültürüne dair bilgisi Kafkasya’nın halk masallarını, mitolojik hikayelerini romantizmin ilkeleri doğrultusunda şiirlerinde betimlemesinde ortaya çıkar.

Kafkasya Lermontov’un kaderinin kesiştiği bir coğrafya olarak şairin hayatında önemli bir mekandır. Annesinin ölümünden sonra anneannesi ile birlikte sağlığı için ilk Kafkasya seyahatini küçük yaşta gerçekleştiren şair, daha sonra doğasından ve insanlarından etkilendiği bu coğrafyayı birkaç kere daha ziyaret eder, ilk şiirlerini buradan aldığı ilhamla kaleme alır (Litvinov: 154-155). Özellikle annesinin yokluğunda, babasından uzakta ilk aşkını bulduğu Kafkasya, şairin ruhunu muhteşem manzarası ile iyileştirir ve geleceği için ona umut verir. Lermontov, Puşkin’in ölümünün sorumlusu olarak gördüğü, otoriter ve baskıcı Rus yönetimini eleştirdiği “Şairin Ölümü” (Smert poeta) şiirinin yayınlanmasından sonra 1837 yılında askeri görev adı altında sürgüne gönderildiği Kafkasya’yı küçüklüğünde tanık olduğundan daha farklı bir gözle inceleme fırsatı bulur. Farklı etnik kökenden halkların oluşturduğu Kafkasya’nın çeşitli dillere, kültürlere, geleneklere ev sahipliği yapmasından etkilenen şair özellikle Gürcüler, Kazaklar, Çerkezler ve Çeçenler hakkında araştırmalar yapar, söz konusu etnik farklılar ve benzerlikler üzerinde duran Lermontov edindiği bilgileri şiirlerine konu edinir. Özellikle şair Çeçenlerin kötücül özelliklerine karşılık şiirlerinde çok defa Çerkezlerin özgürlük sever, cesur savaşçı yönlerini olumlu bir şekilde betimlemiştir. Söz konusu durum şairin, fetihçilere boyun eğmeyen, özgür yaşamak için vatanını kanının son damlasına kadar savunan Çerkezlerin ruhunda, Rus halkını itaatkar bir topluma dönüştürmek isteyen iktidarın karşısında düşünsel ve eylemsel yollardan isyan eden insanların yansımasını gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Lermontov çeşitli sebeplerden dolayı bulunduğu Kafkasya’yı her defasında hayatındaki kırılmalar bağlamında gözlemler ve şiirlerinde betimler. Kafkasya’ya yaptığı ikinci ziyarette özellikle Rusya’dan farklı olarak gördüğü Doğu’nun bakir doğasını, sivri sıra dağlarını, hayranlık duyduğu özgür dağlıları şiirlerine taşır. 11 yaşında okuduğu, romantizmin etkilerinin görüldüğü Puşkin’in “Kafkas Tutsağı” poemasının izinden giden şair, eserde işlenen bireysellik, yalnızlık ve özgürlük imgelerini 1828 yılında yayınladığı “Kafkas Tutsağı” (Kavkazskiy plennik) şiirine yansıtır (Lebedev: 2007:356). Eser Ruslara baskın yapmak isteyen Çerkezlerin önderi Giray

tarafından baygın halde bulunan genç Rus askerinin prangalar altında özgür dağlıların arasında esaret altındaki yaşamını ve Çerkez kızı ile olan aşkını konu edinir. Terek ırmağının azgın dalgalarını, çam ormanlarını esaret altında gözlemleyen, vatan hasreti çeken Rus, Çerkez erkeklerin cesurca Kazaklarla savaşa gitmesini, at üzerinde özgürce gezmesini hayranlıkla izler. İçinde yanan özgürlük ateşinin karşılığını bulmuş gibidir genç asker, “sanki sonsuza dek “elveda” demişken” (Lermontov, 2020:28) vatanına, şehir sosyetesinden uzak saf Çerkez kızının aşkı ile manevi olarak esaretinden kurtulur. Çerkez kızın yardımı ile prangalarından kurtulan Rus, sevdiği kız ile birlikte kaçmaya karar verir ancak hikayeleri trajik bir şekilde sonlanır. Kızın yaşlı babası tarafından kaçarken kurşunlanır genç asker, sevdiğini yitiren Çerkez kızı kendisini Terek ırmağının azgın dalgalarına bırakır, intihar eder. Özgürlük peşinden giden genç tutsağın yaşamı Kafkasya'nın vahşi doğasında son bulur. Lermontov'un ruhunda yanıp tutuşan özgürlük ateşinin yansıdığı bir diğer eseri ise 1828 yılında yayınlanan “Çerkezler” (Çerkesi) adlı poemasıdır. Rus ve Kazak askerleri ile Çerkezlerin savaşından bir kesit sunan eserde kardeşini düşman esaretinden kurtarmak isteyen Çerkez prensinin kısa hikayesi anlatılır. Konu yine esaret ve özgürlüğü elde etmek için mücadele eden topluluğun savaşındır. Prens askerlerine güç vermek için söylediği sözler aracılığı ile şair Çerkezlerin, özgürlükleri uğruna savaşmaktan kaçınmadıklarını, bu uğurda ölümden korkmadıklarını gözler önüne serer: “savaşçılarım, her zaman ölüme hazır olalım, hayatımızı adamaya-şanlı ölüme, böylesi nasip olmaz hiç kimseye” (Lermontov, 2020:47), “Ant içiyorum Muhammed'in üzerine, ant içiyorum bütün dünyanın önünde! İşte beklenen saati geldi şimdi, Ruslar için ölümün ya da elemelerin ya da benim için güneşin görkemli doğuşunu son kez seyretmenin” (Lermontov, 2020:48). Savaşın sonunda şan kazanacaklarına inanarak, yiğitçe savaşmalarına rağmen Çerkezler çok sayıda kayıp vererek, mağlup olurlar. Lermontov, “Çerkezler”den sonra küçük yaşta tutkun olduğu Kafkasya'yı ve özgürlük hissini ateşleyen doğasını 1830 yılında kaleme aldığı “Kafkasya” şiirinde anlatmaya devam eder. Şair, “Ah güney dağları, kader gerçi ayırdı günlerimin şafağında beni sizden. Unutmaz onları ömrünce bir kez gören; Anayurdumun tatlı şarkısı gibi, Tutkunum Kafkasya'ya ben” (Lermontov, 2023:7) dizeleri ile anlatır coşkulu duygularını ve şiirin son mısralarında “bir çift tanrısal göz” olarak nitelediği bireyin kudretini, gücünü ve yalnızlığını niteleyen Kafkas dağlarına, dağ geçitlerine olan sevgisini, ayrı kaldığı zamanlarda vahşi doğasına olan özlemine dile getirir. 1830 yılında Lermontov'un şiirlerinin dışında defterine karaladığı notlar aracılığıyla da Kafkasya'ya dair izlenimlerini ve duygularına şahit oluruz: “Kafkas dağları kutsaldır benim için. Kafkasya'nın mavi dağları selamlıyorum sizi. Çocukluğumu besledin, vahşi sırtlarında taşıdın beni, bulutlarla donattın beni, gökyüzünü öğrettin bana, o zamandan beri seni ve gökyüzünü hayal etmeye devam ediyorum” (Popov, 1954). Aynı sene kaleme aldığı bir başka şiiri ile söz konusu coşkusu dizelere döker, “Kafkasya! Uzak ülke! Sade özgürlüğün memleketi! talihsizliklerle dolusun ve savaşlarla kana bulanmışsın!” (Popov, 1954). 14 Aralık 1825 Aralıkçı Ayaklanmasının hezimetini sonrasında kendi anavatanında yok olan özgürlüğü bu sefer Kafkasya'da ve dağlı halkın ruhunda

M.Y. Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi

aramaya koyulur şair. Şair aynı tutkuları tarihsel gerçekliğe dayanarak 1832 yılında kaleme aldığı "İsmail-Bey" (İzmail bey) poemasında yinelemeye devam eder. Ancak bu eser Kafkasya'nın gündelik yaşamını, toplumsal oluşumunu betimleyen şiirlerinden farklılık göstermektedir. "İsmail Bey"de dağlıların Ruslara karşı olan savaşı, politik bir çerçeveden okuyucuya aktarılır. Tarihsel gerçeklere ve karakterlere dayanan eserinde küçük yaşta babası tarafından Rusya'ya askeri öğrenim alması için gönderilen, Rus ordusunda uzun süre hizmet veren İsmail Bey'in yıllar sonra doğduğu topraklara geri dönerek, Rus işgaline karşı kendi halkını, topraklarını savunmasını konu alan Lermontov, İsmail Bey'in Kafkasya'ya dönüşündeki özlemini kendi özlemi ile bağdaştırır: "*Ak saçlı Kafkasya, selamlıyorum seni! Ben dağlarına yabancı bir yolcu değilim: Onlar çocukluğumda alıp götürmüşlerdi beni ve alıştırmışlardı çöllerine mavi göklerinin-Uzun zaman hep bu dağlardan düşledim güneyin göklerini, sarp kayalıklarını senin*" (Lermontov: 2020,159). Uzun yıllar Ruslar adına savaşan, sosyete yaşamının zevklerini tadan İsmail Bey, doğduğu toprakların bozulduğunu, işgal altında bulunduğunu duyduğunda özüne geri döner. Doğup büyüdüğü köyün yıkılmış halini gören İsmail Bey'in Batı'nın yani Rusya'nın yaşam şartları altında bozulmamış dağlı özü ortaya çıkar ve intikam yemini eder: "*Rus kemiklerinden gelecek çağlara ibret olacak devasa bir anıt dikmedikçe ruhu asla sükun bulmayacak*" (Lermontov:2020, 170). Uzun yıllar görmediği kardeşi Roslambek, İsmail Bey'in çıkıp gelmesi ile karmaşık duygular yaşar. İsmail Bey'in cesareti, korkusuzluğu Çerkez askerlerinin hayranlığını kazanır ve liderleri Roslambek'in kardeşini kıskanmasına neden olur. Ruslara karşı nasıl savaşacaklarına dair fikir ayrılığına düşerler, Roslambek bir gece pusu kurup Rus askerlerini öldürmek ister, İsmail Bey cesurca yüz yüze düşmanla savaşmak ister. Askerlerin İsmail Bey'in izinden gitmesi Roslambek'in intikam hırsını perçinler ve birkaç sene sonra kardeşini göğsünden vurarak öldürür. Çerkez askerler İsmail Bey'in "göğsünde çizgi şeride takılı bir nişan" olarak parlayan beyaz bir haç görürler ve "dinden dönmüş birine" mezar kazmayı reddederek, cesedine dokunmazlar. Nitekim İsmail Bey ne uzun yıllar evinden uzak yabancı olduğu topraklar için savaşan Rus askeri ne de doğup büyüdüğü Kafkasya'nın insanı olabilmiştir. İçindeki özgürlük ateşi, vatan hasreti savaşın kara bulutları altında sönüp gider. "*Özgürlüğün sert ülkesi*" olarak nitelendirdiği Kafkasya'nın insanlarını "*Tanrıları-özgürlük, yasaları-savaştır*" diye tanımlayan şair, dağlı halkın özgürlük tutkusunu kendi arzuladığı Rus hükümetinin esareti karşısında hissettiği bağımsızlık duygusu ile benzeştirir. Nitekim Lermontov özgürlüğü politik anlamın dışında farklı bir anlamla değerlendirir. Onun için özgürlük kişisel varoluş ilkesi ve yaşamın değerinin başlıca kriteridir (Olçay, 2011:188). Söz konusu özgürlük hakkındaki düşüncelerini Çerkezlerin karakteristik özellikleri aracılığıyla şu şekilde dile getirir: "*Çerkez sükunetten hoşlanır, vatan toprağı onun için kutsaldır, ama özgürlük bir kahraman için anayurttan, huzurdan daha tatlıdır*" (Lermontov, 2020:164). "İsmail Bey" poeması Kafkas dağlılarının ve doğasının romantik imgelerle tasvirinin yanı sıra Rus-Çerkez savaşının halk üzerinde yarattığı etki hakkında da bilgi verir. Şair, annelerin daha beşikten çocuklarını Rus adı ile korktuğundan, Çeçenlerin

kötücül yanlarından, Çerkezlerin savaş öncesinde özgür ve mutlu yaşadıklarından ancak Rus askerlerinin baskını sonrası doğdukları toprakları terk etmek zorunda kaldıklarından bahsetmektedir. Nitekim özgürlük sever dağlılara hayranlık duyan şair, Rusya'nın Kafkasya seferini olumlu karşılamaktadır. Sadece Rusya'nın bütünlüğünde Kafkas halklarının barış ve huzur içinde yaşayabileceğini, medeni toplum seviyesine erişebileceğini düşünür (Litvinov: 2015,161). *"Hangi dağlar denizler ve bozkırlar karşı koyabilmiş ki Slav silahına? Ve nerede Rus çarının buyruğuna karşı gelmiş de sindirilmemiş düşmanlar? Boyun eğ, Çerkez! Hem Doğu, hem Batı belki de yakında paylaşacak senin yazgını"* (Lermontov, 2020:208) dizeleri ile şair Rusya'nın Kafkasya üzerindeki hakkını tanımaktadır ve Çerkez halkına "dünya çarı" olarak nitelendirdiği Rusya'nın egemenliğine girmesini tavsiye etmektedir. Şair, "İsmail Bey"de dile getirdiği Rusya'nın Kafkasya ile ilgili politikası hakkındaki düşünceleri sürgün sonrasında daha net dile getirecektir. 1833-34 yıllarında yayınlanan "Bastunci Aulu" (Aul Bastundji) ve "Hacı Abrek" (Hadji Abrek) eserlerinde ise Lermontov, yabancı düşman karşısında savaşan halkı anlatmanın dışına çıkar. Kafkas halklarının kendi içerisindeki ilişkilere, yazgıya karşı inançlarına, aile içi karışıklıklara, aşk uğruna işlenen suçlara dikkat çeker. *"Kafkas dağı, yeryüzünün asil yüzlü şahı! Bu karalanmış dizeleri adıyorum sana...Kanım çocukluğumdan beri kaynard ateşinde, fırtınalarının asi patlamasında; kuzeyde, yabancısı olduğun bu ülkede, tüm kalbimle seninim, daima ve her yerde!"* (Lermontov: 2020, 257) dizeleri ile Kafkasya'ya olan sevgisini, bağlılığını anlatarak başladığı "Bastunci Aulu" eserinde diğer Çerkez halktan uzakta yaşayan, annesiz, babasız büyüyen Selim ve Akbulat kardeşlerin hikayesi anlatılır. Şair "Hacı Abrek" poemasında ise *"Camileri- savaş alanına dikilidir. Çeliklenmiştir cenklerin ateşinde onun özgür, yiğit oğulları; eylemleri ünlüdür Kafkasya'da uzak, yabancı halkların arasında Rus'un yüreği bir kez olsun kurtulamaz kurşunlarından"* (Lermontov: 2020,285) sözleri ile anlattığı Cemat isimli auluda geçen intikam hikayesini konu alır. İntikam ya da kan davası Kafkasyalı halkın kendi içerisindeki dengeyi korumak için uyguladıkları sert bir yöntemdir. Özellikle onurlarını zedeleyen bir davranışla karşılaştıklarında intikam almak Kafkas halkı için kaçınılmaz olur. Vahşi Kafkasyalının romantik imgelerle anlatıldığı eserde başkahraman Hacı Abrek kardeşini öldüren Beybulat'tan intikam almak ister. Beybulat'ın Lezgi kızı Leyla'yı kaçırdığını duyan Hacı Abrek, düşmanından intikam almak için önce sevdiği kızı Leyla'yı öldürür. Daha sonra teke tek dövüşmek için Beybulat'a meydan okur ancak bu kavgadan ikisi de sağ çıkamaz. Sürgün öncesi Kafkasya'ya dair şiir denemelerinde daha çok romantik imgelerle dağlı halkın kimi zaman vahşi, gaddar kimi zaman özgürlük sever, savaşçı özelliklerini betimleyen Lermontov, aynı zamanda Rusya'nın Kafkasya coğrafyasına ve insanlarına uyguladığı politikayı, savaşları daha gerçekçi çizgilerle ele almaktadır. Yazarın Doğu'ya karşı gerçekçi bakış açısı, asker olarak sefere gittiği Kafkasya'da edindiği deneyimler ile daha belirgin hale gelir ve söz konusu gözlemleri, politik düşünceleri sürgün sonrası eserlerine açık bir şekilde yansır.

M.Y. Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi

1837 Kafkasya sürgününde Lermontov, çocukluğundan beri hayranlık duyduğu dağlılarla bir arada yaşayarak, yerel halkın gündelik yaşamının rutinlerine alışmaya başlar. 1837 yılında arkadaşı Afanasyeviç Rayevski'ye Tiflis'ten yazdığı mektupta şunları dile getirir: "Rusya'dan ayrıldığımdan beri inanır mısın sürekli seyahat halindeyim, ya at arabasında ya at üstünde dolaşıyorum... Çerkez gibi giyindim, omuzumda silah taşıdım, açık alanda geceledim, çakalların çığlıkları altında uyuya kaldım, çörek yedim... Avrupa'da konuşulan Fransızca gibi burada bilinmesi gerekli dil olan Tatarca'yı öğrenmeye başladım" (Semenov, 1939). Kafkasya savaşının birinci dereceden tanığı olan Lermontov uygarlık tarafından bozulmamış bu coğrafyayı artık farklı bir gözle değerlendirmeye başlayacaktır. Rusya'daki iktidarın despotluğunu, her alanda özgürlükleri kısıtlayan uygulamalarını eleştirmeye, Kafkasya'nın vahşi doğasına, özgürlük sever dağlılarına hayranlık duymaya, onların hayatını eserlerine yansıtmaya devam eder. Bu dönemde dağlılardan duyduğu hikayelerden etkilenen şair, eserlerinde Kafkas halkının karakteristik özelliklerini politik çerçevede kendi özgürlük idealinin aracı olarak betimler. 1829 yılında yazmaya başladığı "İblis" (Demon) adlı poemasını sürgün sırasında kaleme almaya devam eder, 1841 yılında ise eserini tamamlar. Lermontov, Kafkasya'da bulunduğu ilk dönemlerinde eski Gürcistan efsanelerine göre kötü bir ruhun Gürcü güzel genç kıza aşık olduğuna dair hikayeler duyar ve bunlardan etkilenerek "İblis" poemasını yazmaya başlar (Grossman, 1941,691). Kafkas coğrafyasının arka plan olarak kullanıldığı eserde gururlu, güçlü, yalnız kalmış bir ruh olan İblis'in Gürcü kızı Tamara'ya olan trajik aşkı anlatılır. Şairin felsefi düşüncelerinin ön plana çıktığı poemanın karakterleri ve mekanı Doğu etkisi altında biçimlenir. Şair 1838 yılında kaleme aldığı dağlı efsanesi olarak adlandırılan "Kaçak" (Beglets) poemasında ise "Çerkez kanın seller gibi akitildiği" bir savaşta kardeşini ve babasını yitiren Harun'un korkudan saklanarak, arbededen kaçarak vatanına dönmesini konu edinir. Özgürlük ve vatan toprağı için savaşmak, düşman karşısında can vermek Kafkas halkı için onurlu bir eylemdir. Nitekim Harun'un onurlu davranmayıp, ailesini yitirdiği savaştan kaçması yerli halk tarafından aşağılanmasına neden olur. Annesinin "seni dinsiz imansız hain, sen şerefine ölmesini bilmedin... seni özgürlük kaçkını...kölesin, ödleksin, oğlum değilsin sen!" (Lermontov, 2020:452) sözleri karşısında utancını bir hançer darbesi ile sona erdiren Harun savaş alanından kaçtığı ölüme bu sefer kendi tercihi ile teslim olur. Cesedi ise "İsmail Bey" de olduğu gibi müminler tarafından mezarlığa taşınmaz, kanı köpekler tarafından yalanır, soğuk cesedi ise küçük çocukların hakaretlerine maruz kalır. Bu bağlamda dağlıların özgürlük uğruna savaşmasını ve canlarını feda etmesini şair, kendisi için bağımsızlığın simgesi olan Kafkasya'nın insana kazandırdığı bir özellik olarak yorumlar. Şairin "Kaçak" poemasında vatan ve savaş konusunu işleme, dönemi etkisi altına alan vatanseverlik coşkusunun bir yansıması olarak yorumlanabilir. Lermontov 1841 yılında, Kafkasya'da karşılaştığı yaşlı bir keşişin hikayesinden etkilenerek "Mtsiri" isimli poemayı yazar. Şair bu eserle dağlı halkın hayat hikayelerine dokunmaya başlar. Rus-Kafkas savaşının kızıştığı dönemde General Aleksey Yermolov tarafından çocukken vatanlarından, ailelerinden alınıp, Gürcistan'a

manastırlara kapatılarak büyütülen insanların tutsak edilmesine **amanat** ismi verilmektedir (Makogonenko, 1987:234). Şairin karşılaşmış olduğu keşiş, özgürlük ve vatan hasreti çeken amanat sisteminin mağdurlarından biridir. Nitekim poemanın başkahramanı vatanından kopartılarak, manastırda papaz olması için yetiştirilen üzgün bir gençtir. Eserin olay örgüsü temelde özgürlük hayalinin cezbediği diyarlara kaçış, başarısızlık ve ölümdür. Tüm bu hikaye Kafkasya’da –özgürlüğün coğrafyasında- geçer (Mann, 2007:237). Dönemin romantiklerinin kaleme aldığı gibi Kafkasya’yı egzotik, efsanelerin memleketi gibi betimlemez Lermontov, aksine tarihselliğe uygun somut bir mekan olarak konumlandırır. Şair yaşadığı dönemin özgürlük, yalnızlık gibi önemli sorunlarına değinmek ister ve bu doğrultuda isyan eden bir karakter ortaya çıkarmaya çabalar; tutsaklığa karşı gelen, özgürlüğü arayan Mtsırı’yi yaratır. Vatanını özleyen, ailesinin yanına gitmek için manastırdan kaçan genç tutsak, yolda rastladığı güzel Gürcü kızından etkilenir, ancak özgürlük arayışı aşktan daha baskın gelir ve yolculuğuna devam etmeyi seçer. Çünkü özgürlük Lermontov için aşktan bile daha ulvi ve güçlü bir duygudur (Makogonenko, 1987:229). Kafkasya’nın vahşi doğasında kaybolan genç için bu sefer ormanda tutsaklığa mahkum olur. Fırtınalar, sert kayalar, sık ağaçlı orman genç için engeldir, yine de eve dönme amacından vazgeçmez. Eserin doruk noktası genç tutsağın pars ile olan savaşıdır, vahşi hayvanın hareketleri onu korkutmaz, kanının son damlasına kadar savaşır ve kazanır, yoluna devam eder. Eser ormanda kaybolan tutsağın evine döndüğünü sandığı anda kendisini kaçıdığı manastırın önünde bulması ile sona erer. Tutsaklık Mtsırı’nin hayatının kaderidir, mahkumiyet sadece manastırın duvarları altında değil kendi bedeninin içerisinde de hissettiği ve kopamadığı bir duygudur. Nitekim şair söz konusu insanın içindeki özgürlük arayışının alevlenmesine rağmen bulunduğu mekan fark etmeksizin ruhunun tutsaklığa mahkum olduğunu “Mtsırı” eserinde göstermek ister. Bu durum aynı zamanda Lermontov’un iktidarın tiranlığı tarafından bastırılan, eylemsizlik içinde yaşayan çağdaşlarına karşı siteminin yansımasıdır (Lebedev, 2007:364-365).

Şair işgal altındaki halkların, despot yönetime maruz kalan toplumların özgürlüklerini savunmaya devam ederken aynı zamanda sürgün dönemi eserlerinde Rusya’nın Doğu politikasını destekler hale gelir. Kafkasya hakkındaki çelişkili düşüncelerini, Doğu’ya olan bakış açısını sürgün sonrası eserlerine yansıtır. Özellikle 11 Temmuz 1840 tarihinde Çeçenistan topraklarında gerçekleşen “Valerik” savaşına katılmasından sonra şair, savaş ve savaşın askerler üzerinde yarattığı etkiyi sorgulamaya başlar. Söz konusu savaş Lermontov’un Doğu halklarının kaderini etkileyen olaylar üzerine düşünmesine, yaratıcılığında savaş temasına yönelmesine neden olur (Grossman, 1941:686). Savaşın hemen ardından 1840 yılında “Valerik” şiirini kaleme alır. Şiirin ilk mısralarında hissettiği mutluluk ve acı gibi çelişkili duyguları, kader kavramını sorgular Lermontov, sonrasında içerisinde büyüyen mutsuzluğa Doğu’nun öğretilerinin iyi gelebileceğini belirtir. Bir Türk ya da Tatar gibi her şey için kaderine minnettar olduğundan, göçebe asker hayatının, düşünmeye engel olan kaosun yarattığı hastalıklı ruh haline, kötülüğe Doğu’nun öğretileri sayesinde katlandığından bahseder

M.Y. Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi

(Lermontov, 1985:114). Kaderden bahsettiği dizeleri ile şair Doğu felsefesi ile kaderciliği yaratıcılığında birleştirir (Lotman,1985). İçinde yaşadığı duygusal çatışmalardan, gerçek çatışmalara geçen şair, var olan savaşta her iki tarafında cesurca, yiğitçe ancak aynı zamanda zalimce, vahşice savaştığını belirtir. Valerik nehri kana bulanır, cesetlerle dolar, sağ kalan askerleri ise sıcak ve kaos bunalır. Savaşın sonuna gelindiğinde ise Lermontov kendisine özgürlüğü, vahşiliği, cesareti hissettiren Kafkasya'nın sivri dağı Kazbek'e bakarak şunları söyler: *"içten ve gizli bir hüznle düşündüm: zavallı ne istiyor? Gökyüzü açık, göğün altında herkese yer var ancak sonsuza dek ve boş yere içinde düşmanlık tek başına savaşıyor-Niçin?"* (Lermontov, 1985:118). Şiirin sonunda Lermontov, Rusya'da içinde yaşadığı ve kendisini yabancı "öteki" hissettiği yüksek sosyetenin gerçeklerden uzaklığını, kopuşunu eleştirir. Rusya'nın şehir sosyetesinden, insanların hayatına mal olan Doğu'da yaşanan kanlı savaşlara bakıldığında anlamsız gözükebileceğini vurgular: *"sosyetenin eğlencelerinde vahşi savaşların endişesi size komik geliyor, son hakkında ağır düşüncelerle aklınıza eziyet etmeye alışık değilsiniz. Genç yüzlerinizde endişe ve üzüntü izleri gözükmüyor. Nasıl öldüklerini yakından gördünüz mü?"* (Lermontov, 1985: 119). Şair alaycı bir üslupla gerçekleri, yaşanan acıları unutmayı tercih eden, uyku halinde yaşamaktan zevk alan topluluğu ironi yaparak eleştirir: *"Şimdi elveda: eğer benim basit hikayem sizi eğlendirirse, mutlu olacağım!"* (Lermontov, 1985: 119). Şair "Valerik" şiirinde hem Kafkasya coğrafyasının kendi ruhunda yarattığı etkiyi gösterir, hem de Batı'nın yüz çevirmek istediği Doğu'nun vahşi gerçeği ile insanları yüzleştirir. Mutlu olduğu Kafkasya'da ateşli bir hayalperest ve özgürlük seven biri olarak içinde kopan isyan fırtınasını gösteren şair, kendisine yabancı gelen sosyeteden, baskı altında hissettiği iktidardan kaçmasına rağmen savaşın yarattığı karmaşada nefessiz kaldığını hisseder (Popov, 1954).

Savaşların insanların üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi eserlerinde eleştiren Lermontov özellikle 40'lı yıllarda kaleme aldığı Kafkasya temalı şiirlerinde Rusya'nın dış politikada uyguladığı ilkeleri desteklemesi ile kendisi ile çelişir hale gelir. Söz konusu duruma verilebilecek örneklerden biri olarak 1841 yılında yazılan "Tartışma" (Spor) şiiri gösterilebilir. Lermontov'un "Tartışma" aracılığıyla öne sürdüğü fikirleri anlamak için söz konusu dönemde Rusya'nın Doğu'ya olan bakış açısından bahsetmek gerekmektedir. 19. yüzyılın ilk döneminde Kafkasya coğrafi olarak Rusya'nın doğusunda bulunmasından dolayı dönemin yazarları, düşünürleri tarafından Arabistan, Hindistan, Mısır, Çin'e karşı olduğu gibi oryantalist bir bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Özellikle Doğu bilimi üzerine yapılan araştırmaların ve eğitimin üniversitelerde giderek yaygınlaşması Rus yazar ve düşünürlerin Kafkasya'ya olan ilgisini derinleştirmesine neden olur. Rus düşünür Yuri Lotman'a göre Rusya'nın kaderinin nasıl olacağı ya da nasıl olması gerektiği ile ilgili tartışmaların yaşandığı 1830'lu yıllarda Rus kimliği hem Batı'ya hem de Doğu'ya karşı bir konumda şekillenmeye başlar. Rusya bu tipolojide "Kuzey" ismini alır ve ilk kültürel tipler olan Doğu ve Batı ile kıyaslaması zor bir konumdadır (Lotman, 1997:606). Rusya Lotman'ın düşüncesi bağlamında hem her iki medeniyetin zıttı hem de her ikisinden de aldığı etmenlerin

sentezi olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda Lermontov Rusya'yı Doğu-Batı arasında üçüncü bir yol olarak görür. Yaşlı Doğu ve Batı medeniyeti birbiri ile uzlaşmazken Rusya genç bir uygarlık olarak var olan tüm kültürlerin sentezi ve temsilcisidir. Uygarlık tarafından bozulmamış bir coğrafya olan Kafkasya (Doğu) ancak Rusya'nın önderliğinde ilerleyebilir (Lotman, 1985). Lermontov Rusya'nın gelecekte seçmesi gereken özgün yolunun ne olması gerektiğini açıklarken, çağdaşları gibi Rusya'nın Batı ve Doğu medeniyetleri karşıtlığında inşa ettiği milli kimliğinde "öteki" olarak Kafkasya'nın kültürel ve coğrafi kimliğini göz önünde bulundurmaktadır. Lermontov oryantalizm çerçevesinde Batı medeniyetlerinin yaptığı aksine Rusya'nın kendi Doğu'sunu sömürgeleştirmesine karşı çıkar, Rus hükümetinin kendi milletine yaptığı zulmü, baskıyı eleştirmesine rağmen dış politikada Kafkasya'ya karşı uyguladığı yöntemleri destekler. Şair, Kafkas halklarına Rus vatandaşlarının sahip olduğu hakların tanınması durumunda Kafkasya'nın Rusya'nın bir sömürgesi değil bir uzantısı olabileceğini ileri sürer. "Tartışma" şiirinde Lermontov Rusya-Kafkasya arasındaki siyasi ilişkiye geçmeden önce Doğunun kadim uygarlıkları ve onların kültürleri, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimleri anlatır. Bunun başlıca sebeplerinden biri şairin Doğu üzerinde Rusya'nın hakimiyetinin yararlı olacağı düşüncesini temellendirmek istemesidir. Şiir Kafkasya'nın manzarası ile şairi kendisine hayran bırakan Elbrus ve Kazbek dağlarının karşılıklı diyalogu ile başlar. Elbrus dünya tarafından medeniyetin beşiği olarak kabul edilen Doğu'nun, insanlar tarafından nasıl mahvedildiğini anlatır ve "asıklı yüzlü Kazbek"i başına gelebilecek felaketleri sıralayarak uyarır: *"İnsana bir kez boyun eğdin ya şimdi tapınaklar kuracaktır kayalarının en sarp yerlerine. Balta sesi çınlayacak derinliğinde boğazlarının; Bakır ve altın çıkarmak için kazma, kürekler oyulacak bağrın... sana boyun eğdirmeye başladı kurnaz insanoğlu; koru kendini, kalabalıktır ve çok güçlüdür Doğu!"* (Lermontov, 2023:52). Elbrus'un uyarısında 19. yüzyılın dünya ticari döngüsünün ve modernleşmenin sonuçlarının izleri görülmektedir. Batı yeni hammadde elde etmek için uzak ülkelere yüzünü çevirir, Doğu kendisini fethetmek isteyen ülkelerin tehdidi ile karşı karşıyadır. Egzotik ülkelerin bakır doğası sömürgecilerin demir küreğine ve ansızın kalkan baltalarına boyun eğer (Grossman, 1941: 710). Kazbek, kendisine yapılan uyarının karşısında Elbrus'a Doğu'nun güzelliklerini, eski medeniyetin eşsizliğini över; ancak aynı zamanda eski ihtişamını kaybeden bu coğrafyanın insanın rahatlığını, tembelliğini vurgulayarak, başına geleceklerden korkmadığını *"Korkmuyorum Doğu'dan ben! İnsan soyu dokuz yüzyıldır dalmış orada derin bir uykuya"* (Lermontov, 2023:52) sözleri ile belirtir. Kazbek, tatlı şarapların köpüğünde ağaçların altında şalvarının içinde uykuya yatan Gürcü'den, eylemsizliğin içerisinde rehavete kapılan Tahran'dan, kendi milletine şan getiren savaşları unutup tembelliğe boyun eğen Bedevilerden bahseder. Şair, kudretli Antik Mısır'ın fetihçi güçlerin seferleri ve silahları karşısında gösterişli, şanlı geçmişinin deviniminden yoksun bir şekilde, yeni sömürgeci devletlerin arzu nesnesi haline geldiğini (Grossman, 1941:701): *"Sarısuları Nil Nehri'nin kızgın basamaklarını yıkıyor piramitlerin"* (Lermontov, 2023:53) dizesi ile vurgular. Batı medeniyetinin ve Rusya'nın

M.Y. Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi

oryantalist bakış açısını Lermontov Kazbek'in sözleri ile ortaya koyar. Söz konusu bakış açısına göre Doğu, dünyadaki diğer uygarlıklar için keşfedilmesi gereken, egzotik, mistik, devinimsiz ve rehabetin baskın olduğu, eski şanlı medeniyetinin diriltilmesi gerektiği bir coğrafyadır. Medeniyetin beşiği, döneminin köhne Doğu'su Batılı devletler ya da Rusya tarafından yönetilmesi gerekmektedir. Elbrus'un Kazbek'i uyardığı "*yaklaşan bir şey görüyorum Kuzey'den, toz duman içinde!*" (Lermontov: 2023, 53) sözüyle Lermontov, Doğu'ya boyun eğdirecek gücün Rusya olacağını sinyallerini verir. Uykulu Doğu'nun eylemsizliği, Rus birliklerinin ateşli ilerleyişi ile bozulur: "*Çınıltılar, gürültülerle ilerlemekteydi ordular. Beyaz tuğlar dalgalanıyor ak dikenini gibi bozkırın, sığıyor mızraklı süvariler arasında toz bulutlarının; topçu bataryaları art arda dar sıralar halinde geliyorlar*" (Lermontov:2023,54). Adeta bir sel baskını, korkunç, ağır bulutlar gibi Rus birliklerinin Doğu'ya yaklaşmasını Kazbek umutsuzlukla izler, direnişi reddeder, amansız kaderini kabul eder (Grossman, 1941:714). Lermontov "Tartışma" şiiri ile birlikte özgürlüğün simgesi olarak gördüğü Kafkasya'nın Rusya tarafından uygarlaştırılması gerektiği fikrini ileri sürer, eylemsiz Doğu'nun hareketli, ateşli Rus birliklerinin önderliğinde ileriye doğru atılım yapacağını düşünür. Yaratıcılığının başında romantik imgelerle tasvir ettiği özgürlüksever dağlılara, vahşi Kafkasya doğasına artık siyasi çerçeveden bakar, Rus kimliğinin gelişimini, vatanseverliğini Kafkasya teması çerçevesinde sürgün dönemi eserlerine yansıtır.

Sonuç

Kafkasya düşünsel, siyasi ve edebi anlamda Rusya'nın kimliğini şekillendiren, kimi zaman karakteristik özelliklerinden ilham aldığı, kimi zaman ise "öteki" olarak gördüğü önemli jeopolitik konuma sahip bir coğrafyadır. Oryantalizmin etkisi ile beraber egzotik, gizemli, keşfedilmesi gereken bir mekan olarak algılanan Doğu, yani Kafkasya politik çerçevenin dışında sanatsal olarak algılanmaya başlar. Medeniyetin beşiği olan, uygarlık tarafından bozulmamış Doğu, 19. yüzyılın ilk yarısında Rusya'da yaşanan sosyo-toplumsal ve siyasi sorunların atmosferinde idealize edilen "özgürlük" kavramının karşılığı olarak edebiyatçılar tarafından yorumlanmaya başlar. Dönemin önemli şairlerinden Lermontov şiirlerinde hem romantik imgelerin yansımaları olarak tutsaklık ve aşk konusu işler hem de Rus askeri olan tutsak tarafından Batılı bir bakış açısıyla Kafkasya'yı yorumlar. Rus kimliğinin yanı sıra kendisini "Kafkasya'nın oğlu" olarak gören Lermontov romantizmin etkisi ile kaleme aldığı Kafkasya temasını sürgün sonrası döneminde deneyimlerine, gözlemlerine dayanarak asker olarak bulunduğu coğrafyaya gerçekçi ve tarihsel bir bakış açısı ile bakmaya, eserlerinde işlemeye başlar.

İlk defa çocuk yaşta ziyaret ettiği Kafkasya'nın doğasından ve insanlarından etkilenen şair, şiirlerine bu coğrafyanın "vahşi" ormanlarını, "sivri" sıradağlarını, içindeki cesaret, özgürlük gibi duyguları ateşleyen dağlı halkı yansıtır. Kafkasya'da bulunduğu ilk dönemlerinde doğada bulunan her bir öge şairin içinde yaşadığı farklı duyguları ön plana

çıkartır. Lermontov'un şiirsel yaratıcılığında dağlar sonsuzluğu ve bireyin kudretini belirtirken, Kafkasya'nın azgın dereleri dağlı halkın sertliğini, şiddetini niteler. Puşkin'in ölümünün ardından yazdığı "Şairin Ölümü" şiiri Lermontov'un askerlik hizmeti adı altında sürgün olarak Kafkasya'ya gönderilmesine neden olur. Hayatında yaşadığı söz konusu kırılma artık Kafkasya'nın "vahşi" ve "özgür" doğasına, insanlarına olan bakış açısını felsefi ve siyasi bir düzeye taşır. Kalabalıklar içinde hissettiği yalnızlık duygusu, 14 Aralık 1825 Aralıkçı İsyanı'nın hezimetinin yarattığı tutsaklık hissi Lermontov'un kendisini Kafkasya'nın insanına ve doğasına daha yakın hissetmesine neden olur. "Kafkasya", "Kafkasya! Uzak Ülke" şiirleri, "İsmail Bey", "Çerkezler", "Kafkas Tutsağı", "Bastuncu Aulu", "Hacı Abrek" poemalarında bulunduğu coğrafyanın tarihsel somut hikayelerini, mitlerini, dağlı halkın özgürlüksever, cesur, isyankar özelliklerini, Kafkasya doğasının vahşiliğini, güzelliklerini romantik imgelerle tasvir eder. Nitekim asker olarak sefer gittiği sürgün döneminde ise şairin Kafkasya coğrafyasına siyasi ve düşünsel bir çerçeveden yaklaştığına şiirleri aracılığıyla tanık oluruz. Özellikle yaratıcılığının ilk zamanlarında halkların ve bireyin özgür olması gerektiğini düşünen Lermontov'un sürgün sonrası dönemde Rusya'nın Kafkasya'yı uygarlaştıracağına olan inancı şairin oryantalist düşüncelerinde çelişki yaşadığını gösterir. Doğu ve Batı arasında genç bir medeniyet olarak gördüğü, "Kuzey" adı ile üçüncü bir medeniyet olarak adlandırdığı anavatanı Rusya'ya karşı vatansever duygular ile yaklaşır, sürgün dönemi şiirlerinde Kafkasya temasında söz konusu durumu daha belirgin tasvir eder. Slav gücü karşısında Kafkasya'nın direnemeyeceğini, Batı yerine Rusya'nın egemenliğinin daha yararlı olacağına dair düşüncelerini Lermontov, "Valerik", "Tartışma" şiirlerine yansıtır. "Kaçak" poemasında vatan için yapılan onurlu mücadeleyi, savaşı öven Lermontov "Mtsri" eserinde ise özgürlük kavramına siyasi bir açıdan yaklaşır. Aynı zamanda söz konusu eserlerinde Kafkas halkının karakteristik özelliklerini, halk efsanelerini, tarihsel gerçek hikayelerini, Doğu felsefesinin vazgeçilmez "kader" kavramının insanlar üzerinde yarattığı etkiyi felsefi bir bakış açısı ile betimler. Çalışmamızda şairin Doğu'ya karşı düşünceleri Kafkasya'yı betimlediği seçili şiirleri ve poemaları üzerinden irdelenmiştir. Eserlerin seçimi Lermontov'un sürgün öncesi-sonrası var olan ve yaşadığı olaylar karşısında değişime uğrayan düşünceleri bağlamında yapılmıştır. Nitekim çalışmamızda yalnızlık, tutsaklık, özgürlük gibi kavramların Lermontov için sadece bireyin içsel duygularından ibaret olmadığı, yaşadığı toplumun içinde bulunduğu baskıcı atmosferin, dış düşmanla yapılan savaşların yıkıcı taraflarının yarattığı manevi kavramlar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Lermontov'un bireysel olarak hissettiği yalnızlık ve tutsaklık gibi duyguların karşıtlığı olarak Kafkasya'yı özgürlük kavramı ile özdeşleştirdiği söylenebilir. Aynı zamanda şairin Kafkasya'yı, döneminin Rusya'sında yaşanan ülkenin kaderinin nasıl olması gerektiğine, hangi yolun toplum için yararlı olabileceğine dair yaşanan tartışmalar ekseninde "öteki" kimlik çerçevesinde değerlendirdiği sonucuna varılır. Oryantalist çerçevede ise Lermontov kadim bir medeniyet olarak kabul ettiği, tarihine, hikayelerine saygı duyduğu Doğu'nun artık eylemsiz, durağan ve rehavet içerisinde

M.Y. Lermontov'un Şiirlerinde Kafkasya İmgesi

olduğunu, ilerleyen modern dünyanın gerisinde kaldığını düşünür. Nitekim Rusya'nın doğusunda bulunan Kafkasya'nın genç ve ileri gitmekte olan Rusya'nın önderliğinde üzerindeki rehaveti üstünden atacağını, eski dinamizmine kavuşacağını savunan Lermontov'un söz konusu düşüncelerini vatansever duyguların eşliğinde şiirleri aracılığı ile okuyucuya aktardığı görülmektedir.

Kaynakça

- Bagration-Muhraneli, İ.L. 2014. "Kavkaz v russkoy massovoy literature XIX veka". İzvestiya Yujnogo Federalnogo Universiteta. Filologičeskie Nauki. No:4. S.26-34.
- Djabrailova, N. 2016. "Kavkaz kak simvol russkogo romantičeskogo orientalizma i vostočnie motivi v tvorčestve dekabristov". Naučnaya Mysl Kavkaza.No:3.s.81-85.
- Fadayev, Rostislav. 2005. Kavkazskaya Voyna, Moskva: Algoritm.
- Grossman, Leonid. 1941. Lermontov i Kulturu Vostoka. Moskva: Akademiya Nauk.
- Gukovski, G.A., 1965. Puşkin i russkie romantiki. Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Lebedev, Yu. V. 2007. İstoriya russkoy litaraturı XIX veka. Moskva: Prosveşenie.
- Lermontov, M.Y. 2020. Özgürlüğün Son Oğlu, Poemalar. Çev. Kayhan Yükseler. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lermontov, M.Y. 2023. Hançer. Çev. Ataol Behramoğlu. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Lermontov, M.Y. 1985. İzbrannie proisvedeniya. Minsk: Mastatskaya literatura.
- Litvinov, N.D. 2015. "Mihail Yureviç Lermontov v İstorii Vzaimootnoşeni Naradov Kavkaza v Rossii ". Journal of Scientific Research Publications, No 12 (32): 153-167.
- Lotman, Yu. M. 1985. Problema Vostoka i Zapada v Tvorčestve Pozdnogo Lermontova. <http://www.philology.ru/literature2/lotman-85.htm>. (Erişim: 10 Eylül 2023).
- Lotman, Yu. M. 1997. Orusskoy literatüre. Stati i issledovaniya (1958-1993). Peterburg: İskusstvo-SPB.
- Makogonenko, G.P. 1987.Lermontov i Puşkin. Leningrad: Sovetskiy pisatel.
- Mann. Yu. V.2007. Russkaya literatura 19 veka epoha romantizma. Moskva: Rossiyskiy gosudarstvennyy gumanitarnyy universitet.
- Olçay, T. 2011. Russkoy Literatura pervoy polovını XIX veka: İstanbul: Çantay.
- Orlov, A.S., Geogriev V.A., Geogrieva, N.G. (2011). İstoriya Rossii, Moskva, Prospekt.
- Popov, A.V. 1954. Lermontov na Kavkaze. <http://lermontov-lit.ru/lermontov/mesta/popov-lermontov-na-kavkaze/index.htm>. (Erişim: 15 Ağustos 2023).
- Said, Edward. 2022. Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları. İstanbul: Metis.
- Semenov, L.P. 1939. Lermontov na Kavkaze. <http://lermontov-lit.ru/lermontov/bio/semenov-lermontov-na-kavkaze/index.htm>. (Erişim: 20 Eylül 2023).

